

Fonamentació de la Metafísica dels costums

La Fonamentació de la metafísica dels costums és la primera obra moral que escriu Kant i que, juntament amb la Metafísica dels costums, serveixen de preparació, la primera, i de complement, la segona, per a una de les obres més importants del filòsof alemany, la Crítica de la raó pràctica. Editada l'any 1785, la Fonamentació de la metafísica dels costums és un intent de fonamentar l'ètica, i del com la raó ens pot guiar en les qüestions pràctiques, en el nostre actuar en tant que agents morals.

Una de les qüestions que Kant tracta d'una forma central en aquesta obra és la voluntat. Pel filòsof, una voluntat no és bona per la utilitat d'allò que ha fet o pel que pugui haver aconseguit, ni tampoc ho és pel fet d'haver seguit una inclinació o haver buscar un benefici. Això és així perquè tant les conseqüències, com les inclinacions, com la sensació de benestar, el plaer, la utilitat o els beneficis són quelcom que pertanyen a allò material i que, per tant, queden subjectes a la lleis de la naturalesa, de manera que tot queda condicionat per aquestes. La moral no es pot determinar per res que estigui condicionat, i el món empíric queda sempre condicionat per les lleis de la naturalesa i, en conseqüència, és impossible identificar clarament fins a quin punt les conseqüències o les inclinacions, que formen part d'aquest món empíric, han estat resultat de la nostra acció, de les lleis naturals o d'ambdues coses alhora. Per tant, és un àmbit que no participa d'allò absolut, sinó més aviat d'allò contingent.

La fonamentació de la moral ha de ser quelcom absolut i no subjecte als canvis de l'home i, de la mateixa manera, allò bo ha de ser bo sense restriccions, ha de ser bo d'una manera absoluta i universal. Per aquest motiu Kant afirma que allò que fa bona una voluntat és el fet que aquesta sigui bona en si, considerada en si mateixa; la voluntat és bona perquè actua pel principi del voler, del voler actuar correctament. Com que allò bo ha de ser bo d'una manera universal, allò que ha de guiar la voluntat ha de ser capaç de proporcionar-li un fonament objectiu, universal i absolut, i aquest instrument és la raó. Una voluntat bona, doncs, és una voluntat que es deixa guiar per la raó, que actua segons el que la raó li dicta, és a dir, pel deure. I per això el voler actuar pel deure determina que una voluntat sigui bona. Tota bondat d'una acció, per tant, queda condicionada al fet de si aquesta acció ha estat duta a terme a partir d'una voluntat bona, que és pura perquè es basa en la raó.

La voluntat, doncs, és pensada com una facultat de determinar-se un a si mateix, a obrar conforme a la representació de certes lleis elaborades per la raó, i que tan sols es pot donar en els éssers racionals. Per tant, la voluntat és autònoma, doncs cada ésser racional és lliure d'escollir actuar correctament o no, és lliure de deixar-se guiar per principis universals, dictats per la raó, o per principis subjectius determinats pel desig o les inclinacions. Per això és important separar l'àmbit formal del material, l'objectiu del subjectiu, de manera que la voluntat es regeixi tan sols per la mera raó, per aquelles lleis que tenen un caràcter objectiu i universal i que són diferents de les altres finalitats subjectives que no tenen un caràcter universal, com les tendències, les inclinacions o les emocions. El principi de la voluntat és una llei donada per la raó que la voluntat adopta com a pròpia i s'autoimposa com a principi del voler com allò que estableix el que s'ha de voler, i aquesta acceptació d'aquesta llei absoluta, que és una acceptació lliure, és el que Kant anomena una voluntat bona. La llei és absoluta, universal, a priori perquè la tenen tots els éssers humans i, per tant, tots els éssers racionals. Aquest principi no ve donat de fora perquè és a priori, no és subjecte a les lleis de la naturalesa perquè és una llei i un principi de la pròpia raó, universal en tots els homes. Aquesta llei ha de ser formal

precisament perquè permeti l'abstracció de totes les coses subjectes als sentits. La llei no ens diu com hem d'actuar, sinó com hem d'escollir com hem d'actuar: "Actuar de tal manera que pugui voler també que la meva màxima es converteixi en una llei universal".

Actuar segons aquest principi ètic universal és un procediment per poder deduir tots els deures i, per tant, l'ètica pròpiament dita ha de ser una ètica deontològica. D'aquest principi universal se'n poden derivar tots els deures. Actuar èticament, doncs, és voler actuar per aquesta voluntat regida per aquest principi ètic i pel deure, i no pas pel càlcul de les conseqüències o per les inclinacions. Podem fer càlculs pragmàtics que, per molts ordres de la vida, poden ser interessants, però quan ens preguntem per allò ètic, Kant contesta que el que caracteritza una conducta correcta és actuar amb una voluntat bona, és a dir, actuar pel deure, i això ocorre quan la nostra voluntat accepta aquest principi universal de la raó: l'imperatiu categòric.

Per tot això, la voluntat bona és la consideració de la voluntat en si mateixa com un valor absolut i no com un mitjà per aconseguir altres coses, sinó com un fi en si mateixa, i que per tant posseeix el seu ple valor. El valor moral d'una acció no pot recaure mai en les conseqüències o els propòsits, sinó en la màxima que l'ha portat a realitzar-la, i això depèn només del principi del voler, prescindint completament de les inclinacions, els desigs i les conseqüències.

Podem afirmar que l'ètica kantiana gira, també, entorn de tres elements fonamentals: l'autonomia, la llibertat i la raó. Autonomia i llibertat van de la mà, tot i que cal tenir clara la distinció que s'estableix entre aquests dos conceptes. L'autonomia és la capacitat de la voluntat, és a dir, la capacitat de l'elecció a l'hora d'actuar, mentre que la llibertat és una idea que ens ve proporcionada per la raó i que és la garantia per poder parlar d'una voluntat autònoma. El fonament de la moralitat pertany al món intel·ligible, de la raó, i per això el paper d'aquesta és transcendental a l'hora d'entendre l'ètica. És aquesta raó la que ofereix a l'ésser racional les lleis per les quals s'ha de regir, la que guia i orienta les accions i la que proporciona els conceptes necessaris per dur-les a terme, com el de la llibertat. Per ser precisament la raó l'eina bàsica que ens dicta els mandats a seguir, Kant parla sempre d'una ètica objectiva i universal, doncs la raó és quelcom comú a tots els éssers racionals i capaç de proporcionar conceptes a priori.

Per tant, la moralitat forma part de l'ésser transcendental dels homes, del seu món intel·ligible, perquè és a través de les estructures a priori de la raó que es fonamenta i per les quals s'ha de regir tota conducta humana. L'experiència ens diu el que hi ha, la realitat, el que ens ve donat, però només la raó pot dir-nos el que hi ha d'haver. Aquest haver de formula una obligació, un deure, un imperatiu. El text parla precisament d'un imperatiu, el categòric.

Podem distingir entre dues classes d'imperatius: l'imperatiu hipotètic i l'imperatiu categòric. El primer és entès com un condicional, és a dir, que ens ofereix una solució a una situació hipotètica, ja sigui en un sentit de possibilitat merament hipotètica o en un sentit més real o concret. En aquest cas, l'acció és bona només com a mitjà per aconseguir un fi qualsevol. Representa la necessitat pràctica i per tant és un plantejament bàsicament instrumental. Dins d'aquest camp podem trobar també l'imperatiu d'habilitat, que serveix per a fins merament tècnics o pragmàtics i que ofereix o explicita tècniques i mitjans necessaris per a complir aquests fins. Per altra banda tenim l'imperatiu categòric. Parlem d'aquest imperatiu quan existeix un compromís ètic seriós, i ens indica el procediment a seguir a l'hora d'actuar en aquest cas, allò que és bo voler i que en últim terme és la pregunta fonamental de l'ètica. És la resposta al per què uns objectius són bons o dolents, a allò que hem de voler i no pas els fins que hem d'aconseguir. Perquè l'imperatiu categòric

representa la necessitat d'una acció per si mateixa, sense referència a cap altre fi, és a dir, com a objectivament necessària. L'acció és representada com a bona en si, com a necessària en una voluntat conformada en si amb la raó.

La distinció entre aquests dos imperatius és necessària per determinar en cada cas en quin àmbit ens trobem, ja sigui pràctic o ètic, i que per tant puguem actuar segons el que aquests imperatius ens dicten. Dins el camp ètic, el que caracteritza una conducta bona o correcta és el fet d'actuar pel deure, és a dir, seguint l'imperatiu categòric, doncs la moralitat consisteix en el compliment de la llei moral. Es diu que l'imperatiu categòric és únic perquè només existeix un principi ètic universal pel qual regir-se per actuar correctament: "actua només segons aquella màxima per la qual puguis al mateix temps voler que ella esdevingui una llei universal". Kant formula de tres maneres diferents aquest mateix principi tot i que totes vénen a expressar el mateix: la universalitat de la màxima per la qual s'actua. Aquest principi anuncia que s'ha d'actuar de tal manera que la màxima la qual mou l'acció no pugui ser contradictòria amb allò que un desitja que sigui una llei universal; és a dir, que allò que vols per tu puguis voler-ho també per la resta d'éssers racionals. Per tant, seguint aquest principi, el mentir és una conducta incorrecta, doncs el mentider ha de pressuposar la veracitat en la resta d'individus i ha de desitjar la confiança en aquesta per tal que la seva mentida tingui l'efecte desitjat. En aquest cas, es troba en contradicció amb si mateix doncs, per una banda desitja la mentida però per l'altra espera que la resta d'homes siguin veraçs i que confiïn en les seves paraules.

A més, l'imperatiu categòric ens imposa deures també cap a nosaltres mateixos i no només envers els altres, doncs per la nostra dignitat no podem instrumentalitzar-nos, no podem utilitzar-nos com a un mitjà sinó sempre com un fi. Això és així perquè tots els éssers racionals pertanyen al regne dels fins, on la màxima llei és l'imperatiu categòric i on cada individu ha de tractar-se a si mateix i als demés mai com un simple mitjà sinó sempre com un fi en si mateix. Perquè una persona no es substituïble com ho pot ser una cosa ja que posseeix dignitat humana, és a dir, es troba per sobre de qualsevol preu. Allò que és un fi en si mateix no té merament un valor relatiu, un preu, sinó que té un valor interior: la dignitat. Per aquest motiu existeixen els deures cap a un mateix, doncs no és moral atemptar contra la pròpia dignitat.

L'ésser humà es caracteritza per regir la seva conducta des de la seva pròpia voluntat, que és causa de les accions de l'individu. La màxima sorgeix d'aquesta voluntat, que és bona quan fa seva la llei de la raó que és l'imperatiu categòric. L'ésser humà és legislador de la seva conducta perquè es dona la seva pròpia llei i, per tant, ell mateix és la causa de les seves accions. La moralitat és la relació de les accions a l'autonomia de la voluntat, és a dir, la possible legislació universal per les màximes de la mateixa (voluntat). És una voluntat que decideix des de si mateixa perquè és ella mateixa la que es dona la llei. Quan les màximes de la voluntat concorden necessàriament amb les lleis de l'autonomia, aleshores parlem d'una voluntat santa, és a dir, absolutament bona. En aquest cas la voluntat no decideix regir-se segons la raó, sinó que raó i voluntat actuen com una i la mateixa cosa. En canvi, la voluntat humana no té la capacitat de ser santa, perquè no és absolutament bona, sinó que ha de decidir regir-se per la llei, pel principi d'autonomia, i la dependència que s'estableix entre la voluntat i el principi s'anomena obligació. Per tant, l'obligació és exclusiva dels éssers humans, perquè en una voluntat santa no hi té cabuda, no se li pot assignar cap obligació perquè actua ja necessàriament segons la raó.

La necessitat objectiva d'una acció per obligació s'anomena el deure, i és precisament aquesta idea del deure la que posa la voluntat pel bon camí de la moralitat. Per tant, la voluntat és la capacitat autolegisladora que és llei per a si mateixa. La justificació de l'obligació i del deure es troba en el ser moral de l'ésser humà, en el qual parlem d'una

voluntat que pot harmonitzar-se amb la raó. Es troba en el ser moral perquè pertany al regne de l'haver de ser, és a dir, de l'intel·lecte, i no pas en el regne del ser, de la realitat. La diferenciació entre aquests dos regnes accentua la necessitat de la moral de justificar d'on provenen els deures i les obligacions. L'obligació i el deure no tenen el fonament en quelcom aliè a l'individu, sinó que rau en ell mateix i en la seva autonomia; el fonament del deure i de l'obligació es troba en la pròpia autonomia de l'individu, és a dir, en els principis a priori de la raó.

Per tant, la moral kantiana és una moral autònoma ja que es basa en el principi d'autonomia de la voluntat, és a dir, que la voluntat es dona la seva pròpia llei regint-se exclusivament per la raó. Per altra banda, diem també que Kant formula una ètica deontològica, perquè es basa en el deure, en un haver de, en una obligació. Actuar correctament és actuar pel deure i, per tant, seguint l'imperatiu categòric que ens ofereix la raó.

Algunes interpretacions de l'ètica kantiana han portat a veure a Kant com un filòsof obsessionat exclusivament amb el deure i despreocupat pels problemes morals de la vida quotidiana. Fins i tot hi ha ocasions en què diferents deures cauen en contradicció pràctica, com per exemple el fet d'haver de mentir per salvar una vida. És cert que Kant desvia la mirada als sentiments i als desigs per aferrar-se a una fonamentació més profunda i racional, que de vegades és incapaç de respondre a casos concrets i que no proposa quines són exactament les conductes correctes i bones. Però és justament per això que crec que la tasca de Kant és important; perquè el seu és un intent d'anar més enllà, d'arribar al fons d'una qüestió que fins aleshores no s'havia tractat amb tanta profunditat, d'aclarir uns principis universals que serveixin de base per a qualsevol decisió ètica, encara que potser s'hagi de modificar en cert grau la interpretació de la seva filosofia moral. El camí que obre Kant ha permès desenvolupar una ètica basada en un agent moral lliure i autònom, a considerar la importància de la necessitat d'una ètica clarament fonamentada que ha portat a l'home contemporani a pensar en qüestions com els drets humans fonamentals, incapaços de concebre sense la idea d'una ètica universal.